

MARC SOCIOEDUCATIU DE L'EDUCACIÓ EN COMUNICACIÓ

ETAPES EDUCACIÓ INFANTIL I PRIMÀRIA

Montserrat Moix

Malgrat el reconeixement per part de l'Administració Educativa de la importància dels mitjans de comunicació, l'educació *amb* i *en* els mitjans té una presència poc destacada dins dels currículums que es desenvolupen de forma real a les aules. La transcendència que se'ls atorga es posa de manifest en els diferents documents editats pel Departament d'Ensenyament adreçats a les etapes educatives d'Infantil i Primària. Es podria dir que hi ha un desfasament entre la quantitat de recursos facilitats per l'Administració, impresos o videogràfics, i allò que passa realment. La realitat de les aules evidencia que els dos instruments que la legislació educativa estableix per abordar els mitjans –l'eix transversal d'audiovisuals i l'àrea d'educació visual i plàstica- no són suficients i prou eficaços.

En el cas de l'educació en mitjans sempre es diferencien dues formes d'acostament que també són assenyalades en els textos del Departament:

- L'educació *amb* mitjans (*aprendre*). Implica emprar un mitjà visual, audiovisual o sonor (fotografia, vídeo, document televisiu o radiofònic, etc.) com a recurs didàctic per desenvolupar un contingut curricular qualsevol. Aquesta forma d'acostament pot desplegar-se en totes les àrees del currículum, ja que els mitjans es posen al servei dels objectius i continguts de les diferents matèries.
- L'educació *en* els mitjans o l'alfabetització en mitjans (*conèixer*) és més complexa. Suposa portar a terme propostes d'ensenyament-aprenentatge relacionades amb els continguts corresponents a matèries o temes que tenen a veure amb un coneixement més aprofundit dels mitjans, proposant els mitjans com a objecte d'estudi. Aquest enfocament implica treballar continguts que es relacionen amb aspectes com els següents: els agents de producció, el llenguatge, les categories, les tècniques, la representació i els destinataris dels mitjans de comunicació. Continguts que han estat proposats pels autors anglesos Masterman (1993) i Bazalgette (1991).

Aquesta segona forma d'acostament, l'educació *en* mitjans, és imprescindible a l'hora d'educar els nens i les nenes per viure en la societat mediàtica actual. Però, les noves propostes que se situen en aquesta línia de treball plantegen, d'uns anys cap a aquí, un enfocament cada vegada més integrat i interdisciplinari, que va més enllà d'una educació *en* mitjans, proposen una Educació en Comunicació (EC). Aquesta EC emfasitza una acció educativa centrada en la competència comunicativa

(comprensiva i expressiva) dels alumnes. Se cerca el desenvolupament de les habilitats comunicatives -lingüística, discursiva, sociocultural, estratègica, etc. (Lomas, 1993:95) però que per realitzar-se plenament han de considerar-se, tant els mitjans de comunicació tradicionals, com les noves Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC). Així, l'Educació en Comunicació i les TIC són avui termes inseparables. A Internet conflueixen textos elaborats amb diferents sistemes de símbols i suports: premsa, ràdio, cinema, llibre, etc. A la xarxa es posen de manifest algunes de les noves demandes de la societat que l'educació ha de respondre.

Marc legal de l'Educació *en* mitjans

Si s'analitza la legislació educativa vigent a Catalunya s'observa que no hi ha un plantejament d'educació en mitjans, ni d'Educació en Comunicació coherent. L'educació en mitjans se centra bàsicament en l'educació visual i audiovisual. Així, hi ha fixada una àrea de visual i plàstica i un eix transversal d'educació audiovisual. En els objectius terminals per a les etapes d'Infantil i Primària s'observa que predomina un treball centrat sobretot en el llenguatge visual, a partir d'imatges fixes i en moviment, amb escassa referència als mitjans reals que els infants troben en el món que els envolta. Els sons tenen una certa presència, però vinculats a la imatge visual i es troben a faltar continguts que tenen a veure amb una proposta d'educació en mitjans més completa (impacte social del mitjà, relació realitat-representació, etc.). Però, a més, l'educació audiovisual proposada gaudeix d'un espai d'aplicació reduït dins del currículum. En l'Àrea de visual i plàstica, els mitjans visuals i audiovisuals comparteixen espai amb altres continguts relacionats amb l'educació artística, en un horari no gaire dilatat. Pel que fa a l'eix transversal, s'observa que, malgrat ser un instrument de gran riquesa, resulta de difícil utilització. Per tant, a pesar que el Departament d'Ensenyament, mitjançant el Programa de Mitjans Audiovisuals, ha elaborat en els darrers anys diferents propostes i materials interessantsⁱ per a l'aplicació, acaba sent difícil de portar-ho a la pràctica. En no tenir caràcter d'obligatorietat, la presència dels mitjans en els centres depèn de la voluntat del professorat, que la majoria de vegades, amb un gran esforç, ha de superar també la mancança de l'aparellatge més indispensable.

Ara bé, les noves propostes desenvolupades pel Departament i emmarcades en el programa "Educació 2000-2004" semblen decantar-se, entre altres coses, cap a l'establiment d'unes competències bàsiques que han d'assolir-se dins de l'ensenyament obligatori. Les competències relacionades amb l'educació en mitjans es troben redactades hores d'ara com a document de treball (<http://www.xtec.es/audiovisuals/competencies/index.html>). En aquest document s'observa que, a diferència de la legislació actualment vigent, el Departament està fent una proposta molt més coherent i completa. S'hi estableixen sis dimensions relacionades amb els audiovisuals i les TIC, dins de les quals es fa referència a altres mitjans, sobretot a la ràdio. Les TIC apareixen dins de la dimensió d'alfabetització

tecnològica. Les sis dimensions establides tenen a veure amb els continguts propis de l'educació en mitjans i es mostren en el quadre següent.

DIMENSIONS DE LES COMPETÈNCIES BÀSIQUES TIC-AUDIOVISUALS
<ul style="list-style-type: none">• Impacte històric social.• Agents de la producció.• Categories dels mitjans.• El llenguatge dels mitjans.• Representació dels mitjans.• Alfabetització tecnològica.

A partir d'aquest darrer plantejament es pot dir que, si no hi ha canvis en els instruments (Àrea de visual i plàstica i eix transversal), el marc legal és sensiblement més ampli que l'espai d'aplicació. Per tant, el problema d'inadequació al context sociocultural, fortament mediàtic i dominat per les TIC, en què viuen els infants persisteix. En realitat, el problema estarà en vies de solució quan aquests continguts siguin obligatoris i tinguin un espai propi dins del currículum. En l'Annex es mostren, a tall d'exemple, algunes de les competències que corresponen a les etapes d'Infantil i Primària per a cada dimensió considerada.

Possibilitats d'implementar l'educació *en* mitjans dins les aules

Hi ha diferents maneres d'implementar l'educació en mitjans dins les aules d'Infantil i Primària apuntant, en la mesura del possible, a una Educació en Comunicació i sense afectar gaire el sistema d'educació formal actual. El treball amb els mitjans de comunicació i les TIC permet molt bé el treball en equip, l'ús de la metodologia de projectes i dels racons. Ara bé, per evitar desgasts individuals i la manca de continuïtat és imprescindible que totes les formes d'implementació s'emmarquin en el Projecte Educatiu del Centre (PEC). En aquest marc, el treball adquireix una coherència i significació superior. El PEC permet, entre altres coses, elaborar una progressió de continguts per a les diferents etapes educatives, aconseguir més fàcilment els mitjans necessaris, fer col·laboracions entre classes, etc. Des del PEC és possible també tenir en compte el recent decret de la Generalitat (132/2001, 29 de maig) que planteja la possibilitat d'elaborar plans estratègics sostinguts amb fons públics i destinats a projectes que incloguin innovacions curriculars. El treball amb els continguts de l'Educació en Comunicació i les TIC pot ser un excel·lent motiu per plantejar-se un pla estratègic.

Entre les possibles vies d'implementació hi hauria les següents:

1. ***Eix transversal d'educació audiovisual.*** és la forma preferent i la proposada per la legislació vigent (Maquinay, 1994), però és la més difícil perquè afecta diferents àrees i el contingut de cadascuna, ja que la interdisciplinarietat es dona entre àrees i dins de cada matèria. Es poden adoptar formes reduïdes que involucrin només dues àrees i fins i tot una. En tots els casos

representa que el contingut de la matèria quedi afectat per l'eix d'educació audiovisual. En les etapes de l'Educació Infantil i del Cicle Inicial de Primària pot ser de més fàcil aplicació, sobretot perquè ambdues fan un acostament als continguts més global i interdependent.

2. **Àrea d'educació artística: visual i plàstica:** la presència més o menys important de l'educació en mitjans visuals i audiovisuals depèn de l'opció del professorat. L'Àrea només té adjudicades 105 hores en el Cicle Inicial de Primària i 70 hores en els cicles Mitjà i Superior. En aquest espai han de distribuir-se els diferents continguts que corresponen a l'àrea d'educació artística.
3. **Continguts puntuals en les àrees:** es tracta d'introduir en les àrees continguts específics relacionats amb l'Educació en Comunicació. Les àrees que permeten millor aquest treball amb els mitjans són l'Àrea de llengua i l'Àrea de coneixement del medi social i cultural. Un exemple d'aquesta forma d'acostament podria ser, en l'Àrea de llengua. Un treball, per exemple, sobre el coneixement del text narratiu pot ser elaborat no només a través de contes i per tant de llibres, sinó també de la ràdio, la televisió o el vídeo, tot buscant els punts comuns i les diferències més significatives que implica el tractament de la narració per part de cada mitjà.
4. **Tallers:** l'Educació en Comunicació pot incloure's en els marges de temps que la distribució d'hores lectives pot deixar disponibles per introduir espais educatius que serveixen per completar el currículum. L'organització de tallers, més o menys vinculats a les àrees, en els quals participen els alumnes d'una classe o de diferents classes possibilita el treball de continguts d'Educació en Comunicació, que en altres situacions resulten més complicats de desenvolupar: treballar la publicitat, fer un vídeo de ficció, enregistrar una sessió de radioteatre, etc. Els tallers poden ser espais més o menys fixos, perquè pugui participar el màxim nombre d'alumnes.

BIBLIOGRAFIA

Bazalgette, C. (1991) *Los medios audiovisuales en la educación primaria*. Madrid: Morata, MEC.

Lomas, C. (1993). Sistemas verbales y no verbales de comunicación y enseñanza de la lengua dins C. Lomas y A. Osoro (cop.), *El enfoque comunicativo de la enseñanza de la lengua*. Barcelona: Paidós.

Masterman, L. (1993). *La enseñanza de los medios de comunicación*. Madrid: Ediciones de la Torre.

Maquinay, A. (1994). Orientacions per al desplegament del currículum. Educació Infantil i Primària. L'Educació audiovisual. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.

ANNEX

OBJECTIUS FINALS DE L'EDUCACIÓ AUDIOVISUAL A L'EDUCACIÓ INFANTIL
<ul style="list-style-type: none"> • Començar a descobrir les diferències fonamentals entre la realitat i la seva representació gràfica (imatges fixes i en moviment). • Descobrir i acceptar la imatge del propi cos. • Classificar, ordenar i associar tota mena d'imatges seguint criteris distints. • Observar objectes d'ús quotidià i persones des de diferents punts de vista. • Identificar imatges parcialitzades i relacionar-les amb el seu conjunt corresponent. • Saber comunicar-se mitjançant les imatges. • Saber descriure imatges fixes. • Observar i expressar oralment les característiques essencials s'una seqüència, d'una escena o de la totalitat d'un curt metratge adequat a l'edat: què passa, a qui passa, a on passa. • Saber narrar una història mitjançant la utilització d'imatges fixes i d'ombres xineses. • Identificar sons diversos, associant-los amb els objectes, animals, persones o fenòmens als quals fa referència. • Creació d'efectes sonors nous, amb objectes casolans, per a unes determinades imatges fixes o en moviment. • Mostrar interès i curiositat envers el món de les imatges.

FINALITATS DE L'EDUCACIÓ AUDIOVISUAL. EDUCACIÓ PRIMÀRIA		
CICLE INICIAL	CICLE MITJÀ	CICLE SUPERIOR
<ul style="list-style-type: none"> • Ser capaç de diferenciar entre el món real i les imatges que l'intenten representar. • Descobrir tota mena d'imatges i saber-les classificar i associar seguint diferents criteris. • Ser capaç d'observar i reproduir gràficament o fotogràficament objectes des de diferents angles de visió. • Identificar imatges parcialitzades i relacionar-les amb el conjunt corresponent. • Saber comunicar-se mitjançant les imatges. • Saber descriure imatges. • Saber narrar una història mitjançant la utilització d'imatges. • Començar a descobrir les possibilitats de manipulació de les imatges en moviment, mitjançant la selecció d'una part de la realitat (planificació) i la captació d'aquesta des d'un angle concret (punt de vista). • Saber associar imatges en moviment per semblances i diferències. • Observar i expressar les característiques essencials d'una seqüència, d'una escena, o d'un curt metratge adequat a l'edat: què passa, a qui passa, a on passa. • Saber relacionar una banda sonora amb les imatges en moviment que hi puguin correspondre. • Creació de bandes sonores noves per a imatges ja visionades anteriorment. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ser capaç d'observar atentament i descriure amb detall el contingut d'una imatge i extreure'n valoracions oportunes. • Descobrir els possibles significats diferents que es poden atribuir a una mateixa imatge. • Ser capaç d'establir relacions diferents entre les imatges. • Observar les relacions que s'estableixen entre una imatge i el text que la pot acompanyar. • Saber crear una història mitjançant la producció d'imatges seqüenciades utilitzant diferents tècniques. • Conèixer les tècniques que configuren el llenguatge de l'auca, el fotomuntatge o el cartell publicitari i saber-les utilitzar con a mitjà d'expressió i comunicació. • Ser capaç de començar a observar els elements fonamentals que constitueixen una narració fílmica (estructura, personatges, temps, acció). • Observar programes de TV i debatre-ho a classe amb un qüestionari previ de manera lliure. • Observar les característiques dels videojocs d'aventures i relacionar-los amb pel·lícules, els còmics i els contes d'aventures. Descobrir-hi les característiques comunes. • Descobrir els principis que fan possible les imatges en moviment, mitjançant la producció de joguines òptiques. • Conèixer com s'aconsegueix produir imatges en diferents plans i angles utilitzant la càmera de vídeo. • Diferenciar entre imatge i realitat. • Conèixer com es realitzen alguns trucs elementals. Descobrir trucs utilitzant els espots publicitaris. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ser capaç de comprendre i utilitzar el llenguatge del còmic. • Saber descobrir les diferents funcions del cartell. Saber-lo utilitzat per obtenir informació. Saber crear diversos tipus de cartell segons el que es vulgui comunicar. Saber emprar diferents tècniques en la seva elaboració. • Saber descobrir les característiques de la fotonovel·la: utilitzar el seu llenguatge per narrar una història. • Saber utilitzar les imatges com a font d'informació o com a complement per a qualsevol informació. • Ser capaç de descobrir els elements fonamentals que constitueixen un film. • Aprendre a analitzar les característiques generals de diferents programes de televisió. • Descobrir els objectius que persegueixen, l'estructura sobre la qual s'organitzen i els valors que transmeten. • Aprendre a analitzar els espots televisius, separant els elements denotatius dels connotatius. • Ser capaç de realitzar petits exercicis amb la càmera de vídeo per tal de descobrir les possibilitats expressives de les imatges en moviment. • Saber buscar i aprofitar la informació que ens transmeten les imatges.

Competències bàsiques TIC-Audiovisuals. Educació Infantil	
Dimensió	Competències
Impacte històrico-social	<ul style="list-style-type: none"> • Investigar quins són els MAVS que tenen a casa seva i quin ús en fan.

Agents de la producció	<ul style="list-style-type: none"> Investigar quin és el MAV més utilitzat pels alumnes de l'aula. Produir missatges audiovisuals senzills utilitzant diferents mitjans (foto, transparència, gravació en una cassette, gravació en vídeo, etc.) i observar que cada missatge té un autor. Aprendre a posar un títol i el nom de l'autor/a a cada producció.
Categories dels mitjans	<ul style="list-style-type: none"> Descobrir l'existència de diferents mitjans (ràdio, foto, cinema, vídeo, televisió, còmic, videojoc, etc.) Classificar aquests mitjans segons utilitzin imatges, sons, imatges i sons.
El llenguatge dels mitjans	<ul style="list-style-type: none"> Observar i descriure els elements que apareixen en una imatge fixa. Aprendre a mirar objectes des de diferents punts de vista. Aprendre a produir imatges fixes (fotografia) que mostrin objectes i persones des de diferents punts de vista (angles de visió). Aprendre a produir imatges fixes que representin objectes i persones vistes des de diferents distàncies (planificació). Associar sons amb imatges. Produir efectes sonors.
Representació dels mitjans	<ul style="list-style-type: none"> Començar a diferenciar entre el món real i les imatges que intenten representar. Comparar les propietats i les característiques dels objectes reals amb la seva representació gràfica.
Alfabetització tecnològica	<ul style="list-style-type: none"> Usar diversos aparells audiovisuals: encendre, apagar. Introduir i extreure diferents suports AV (cassette d'àudio, de vídeo). Saber fer <i>playi stop</i>. Usar la videocàmera (fer <i>rec</i> o <i>pausa</i>) Usar el disparador en el cas de la càmera de foto. Usar les funcions més elementals d'un programari de realització de dibuixos. Obrir i tancar l'aplicació.

Competències bàsiques TIC-Audiovisuals. Educació Primària

Dimensió	Competències C. Inicial	Competències C. Mitjà	Competències C. Superior
Impacte històrico-social	<ul style="list-style-type: none"> Investigar quin és el programa de TV més vist a la classe i en quines hores es mira la TV. Observar com es presenten els conflictes i quina resolució se'ls hi dona en els dibuixos animats 	<ul style="list-style-type: none"> Conèixer l'evolució històrica dels mitjans experimentant alguns principis que han fet possible l'aparició de mitjans com la fotografia. Observar els diferents usos que poden tenir els MAVS: entretenir, aprendre, informar. 	<ul style="list-style-type: none"> Conèixer l'evolució històrica dels mitjans experimentant el principi de la persistència retiniana que va fer possible la creació d'imatges en moviment (joguines òptiques).
Agents de producció	<ul style="list-style-type: none"> A partir de l'observació d'algunes produccions (primer literàries i després audiovisuals) esbrinar el nom dels principals agents de la producció (autor, il·lustrador, director, etc.) Produir individualment missatges audiovisuals senzills (foto, cartell, etc.) 	<ul style="list-style-type: none"> Elaborar projectes de producció en grup definint prèviament les fases: (què es vol comunicar, a qui, amb quin mitjà). Elaborar un projecte de producció individual de manera que es pugui escollir el mitjà i el públic a qui s'adreça el missatge. 	<ul style="list-style-type: none"> Elaborar projectes de producció i experimentar les diferents fases que suposa qualsevol producció (definició de la idea, del públic a qui s'adreça, del mitjà que s'utilitzarà, dels mitjans econòmics que es necessiten, elaboració del guió, etc.)
Categories dels mitjans	<ul style="list-style-type: none"> Descobrir l'existència de diversos mitjans i començar a intuir-ne les diferències. Organitzar racons o espais diversificats reservats a l'estudi de cada mitjà, aportant documentació significativa relacionada amb el mitjà. 	<ul style="list-style-type: none"> Aprendre a elaborar missatges senzills utilitzant diversos mitjans (foto, vídeo, ràdio, etc.) Començar a descobrir les diferents formes d'expressió del mitjà televisiu: formes que serveixen per informar-nos, formes que serveixen per entretenir-nos. Diferenciar els gèneres radiofònics més coneguts. Diferenciar entre ficció i no ficció: notícia, pel·lícula. 	<ul style="list-style-type: none"> Saber utilitzar els diferents mitjans per trobar una informació determinada. Classificar els missatges que ens arriben a través dels mitjans segons la intenció: informar, formar o entretenir. Elaborar missatges senzills que tinguin diferents finalitats (informar, entretenir, formar) i utilitzant diferents mitjans (foto, ràdio, vídeo)
El llenguatge dels mitjans	<ul style="list-style-type: none"> Iniciar-se en el llenguatge del còmic (planificació, espai, personatges, onomatopeies) i produir tires còmiques. Iniciar-se en l'elaboració de missatges sonors (iniciació al llenguatge radiofònic) 	<ul style="list-style-type: none"> Ser capaç d'observar atentament i descriure amb detall el contingut d'una imatge i extreure'n, després les valoracions oportunes. Descobrir els possibles significats diferents que es poden atribuir a una mateixa imatge. 	<ul style="list-style-type: none"> Ser capaç de comprendre i utilitzar el llenguatge del còmic. Ser capaç de comprendre i utilitzar el llenguatge fotogràfic. Saber descobrir les característiques de la fonovel·la i utilitzar aquest recurs expressiu per a narrar

Representació dels mitjans	<ul style="list-style-type: none"> Mitjançant exercicis de parcialització d'imatges (planificació) adonar-se que la imatge resultant és només un fragment de la realitat. Observar espots televisius que presentin productes adreçats als infants. Comparar les característiques del producte real amb les de l'espot. 	<ul style="list-style-type: none"> Practicar amb els enquadraments, planificacions i punts de vista per observar les diferents possibilitats de manipular la realitat. Realitzar exercicis de representació d'ells mateixos i de les altres persones, mitjançant la fotografia i el vídeo. 	<ul style="list-style-type: none"> Realitzar exercicis de trucatge de les imatges per entendre com es pot manipular la representació de la realitat. Començar a descobrir que darrera de qualsevol representació de la realitat s'hi amaga la intenció de les persones que produeixen el missatge
Alfabetització tecnològica	<ul style="list-style-type: none"> Usar diversos aparells AV: fer <i>rew</i>, <i>flw</i>, <i>pausa</i>, <i>rec</i>. Controlar el volum de la TV. Usar càmeres: encendre i apagar el <i>power</i>, introduir i treure la cinta (<i>ejec</i>). Gravar. Realitzar trucatges senzills (aparèixer i desaparèixer) Usar les funcions d'un programari de retoc digital d'imatges per ordinador. Fer dibuixos. Obrir i tancar l'aplicació. Desar i recuperar el treball. Imprimir. 	<ul style="list-style-type: none"> Usar càmeres: enfocament i diafragma manual. <i>Fades</i> i altres efectes digitals elementals de les videocàmeres. Ampliar funcions del programari de retoc digital d'imatges. Identificar les diferències entre el disc dur i el disquet. Aprendre diferents tècniques d'animació d'objectes i persones. 	<ul style="list-style-type: none"> Identificar diferents tipus de hardware i software AV. Ampliar les funcions de les càmeres. Ampliar les funcions del programari de retoc digital. Usar escàner d'imatges en suport paper. Comprendre la necessitat de fer còpies de seguretat (analògiques i digitals) i saber fer-les.

NOTES

ⁱ Llibres:

- DD.AA. (1999). *Aprendre a mirar: Les primeres passes. Els audiovisuals a l'Educació Infantil*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.
- DD.AA. (1999). *Projecte televisió: de casa a l'escola. Família i televisió*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.
- DD.AA. (1999). *El vídeo: Estratègies i recursos didàctics*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.

Vídeos:

- *La màgia de les imatges en moviment. Trucs i animació*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.
- *Parlem d'anuncis*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament.